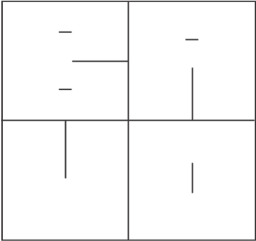

KONTEKSTI KULTURE

STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

BROJ III
2025

An abstract graphic in the bottom right corner consisting of numerous wavy, vertical lines of varying thicknesses, creating a sense of movement and depth. The lines are a slightly darker shade of purple than the background.

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

KONTEKSTI KULTURE | CONTEXTS of CULTURE
Studije iz humanistike i umjetnosti | Studies in Humanities and Arts

ISSN 3027-4222 | Štampano izdanje | *Printed Edition*
ISSN 3027-4818 | Elektronsko izdanje | *Electronic Edition*

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Development “Bauo”*

Za izdavača | *For the Publisher*

Dušan Medin

Naučna redakcija | *Scientific Editorial Board*

Edidio Ivetić (Italija), Dragana Radojičić (Srbija), Boris Kavur (Slovenija),
Martina Blečić Kavur (Slovenija), Tanja Petrović (Slovenija), Ljiljana Gavrilović (Srbija),
Koraljka Kuzman Slogar (Hrvatska), Amra Sačić Beća (Bosna i Hercegovina),
Nenad Vujadinović (Crna Gora), Edin Jašarović (Crna Gora),
Zrinka Mileusnić (Slovenija), Branko Banović (Srbija)

Redakcija | *Editorial Board*

Stanka Janković Pivljanin, Dušan Medin, Jasmina Bajo, Milica Stanić Radonjić

Glavna i odgovorna urednica | *Editor-in-Chief*

Stanka Janković Pivljanin

Objavljeno uz podršku Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija Crne Gore
u okviru Konkursa za sufinansiranje naučnoistraživačke djelatnosti u 2025. godini

*Published with the support of the Ministry of Education, Science and Innovation of Montenegro
as part of the Competition for co-financing scientific research activities in 2025.*

Impresum časopisa objavljen je na linku: | *The journal's imprint is published at the link:*

www.kontekstikulture.me

KONTEKSTI KULTURE
STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

CONTEXTS *of* CULTURE
STUDIES IN HUMANITIES AND ARTS

III

PETROVAC NA MORU
MMXXV

SADRŽAJ | CONTENT

Riječ urednice | 7 | *A Word from the Editor* | 10

PAMĆENJE UKUSA | THE MEMORY of TASTE

Amra Šačić Beća | Poljoprivreda i proizvodnja hrane u unutrašnjosti rimske Dalmacije | 15

Milena Jokanović | Reforma sećanja | 27

Vesna Delić | Varenika: kuvana rakija ili „kuvano mlijeko“? Nekoliko skica o identitetima i kulturnom nasleđu | 37

GOZBENE SLIKE | BANQUETING SCENES

Janko Ljumović | Hrana u krupnom planu: od rekvizite do glavnog junaka | 55

Pavle Pavlović | Gozbene slike kao obeležje društvenog statusa u evropskom romanu XIX veka | 65

Olga Vojičić Komatina | Fenomen hrane i gladi kao aspekt individualnog i kolektivnog identiteta u crnogorskoj književnosti | 79

ŽIVA TRPEZA | A TABLE ALIVE

Tamara Ognjević | Gastronomsko nasleđe i UNESCO: u potrazi za definicijom | 91

Ilija Moric | New Trends, Skill Needs and Developing Experiences
in Contemporary Food Tourism: An Educational Perspective | 101

Hristina Mikić | Kreativna ekonomija i muzeji stakla: primeri prakse
iz Sjedinjenih Američkih Država i sa Balkana | 111

PRIKAZI | REVIEWS

Edin Jašarović | Zbornik radova *Staklo: nasleđe, umetnost, kreativna ekonomija, tehnologija* (ur. Hristina Mikić) | 131

Zvonimir Drvar | *Svila, zmajevi i papir* Zvonimira Stopića i Gorana
Đurđevića | 135

Uputstvo za autore | 137 | *Guideline for the Authors* | 139

REFORMA SEĆANJA

Milena Jokanović¹
Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet
Beograd, Srbija

Šta je ljudski mozak do prirodan i moćan palimpsest? [...] Većite naslage ideja, slika, osećanja pale su na tvoj mozak nežno kao svetlost. Sve što dolazi kao da zatrpava ono što mu je prethodilo. A ipak, u stvarnosti ništa nije zatrvono.

Tomas de Kvinsi, 1845.

Sažetak: Kao svojevrsan oblik nematerijalnog kulturnog nasleđa hrana je direktno vezana za svakodnevicu, tradiciju i običaje, načine obeležavanja proslava, te samim tim i za sećanja pojedinaca. Tako, danas tumačena kao kulturno nasleđe Srbije, česta na slavskoj trpezi, *reform torta*, odnosno *reforma*, čiji je karakteristični način pripreme fila na pari čini svojstvenom ovdašnjoj kuhinji, istovremeno je inicijalna kapisla za podsećanje na jugoslovensko iskustvo. Naime, nekada jugoslovenske domaćice, osvrćući se na ime ove torte, ukazuju na to da je prvu napravila jedna partizanka u čast reformi posle Drugog svetskog rata koje su obeležile čitavu jednu epohu. Stoga se ova torta morala naći na trpezi svake godine na proslavama Dana Jugoslovenske narodne armije. Prelistavajući periodiku, ipak recepte za *reform tortu* nalazimo još u tridesetim godinama prošlog veka, kada je ona bila deo drugačijeg kulturnog identiteta na ovim prostorima. Analizom zapisa, individualnih uspomena i varijanti tumačenja imena ove torte, te prilika za koje se ista priprema(la), u radu ćemo se baviti pojmovima varljivosti sećanja, odnosa između individualnog, kolektivnog, kulturnog i političkog sećanja, te pitanjima upotrebe i preoznačavanja kulturnog nasleđa u skladu s promenama vrednosnih sistema i društvenih i ideoloških okvira.

Ključne reči: reforma, reform torta, nematerijalno kulturno nasleđe, identitet, sećanje, društveni oblici pamćenja

¹ milena.jokanovic@f.bg.ac.rs.

Pišući o metaforici sećanja, teoretičarka u oblasti kulture sećanja Aleida Asman (Aleida Assmann) služi se i metaforom palimpsesta, odnosno pergamenta s kojeg je prethodni zapis strugan, brisan kako bi ista podloga mogla ponovo biti korišćena za pisanje. Pomoću hemijskih supstanci je ipak moguće regenerisati prethodne slojeve ispisa na pergamentu i pročitati ih. Kako Asman navodi, osvrćući se na ideje engleskog pisca iz XIX veka Tomasa de Kvinsija (Thomas de Quincey) i njegov esej: „Palimpsest ljudskog mozga” – njega fascinira mogućnost da se izgubljeno povрати, „mogućnost ponovnog oživljavanja onoga što je tako dugo dremalo u prašini [...] Sećanje za njega ne proizilazi iz čina volje, niti je ono tehnika koja se može naučiti: ono dolazi nezvano pod posebnim okolnostima” (Asman 2011: 125). U daljem tekstu, predstavljajući proces otkrivanja slojeva ličnih sećanja ili pak slažući fragmente svojih sećanja sloj po sloj, poput redova torte, preispitivaću odnose između individualnih sećanja i spoljašnjih okvira, odnosno prostorno-vremenskih okolnosti koje utiču na njihovo (pre)oblikovanje.² Polazeći od teorijskih uvida u oblasti kultura sećanja, na odabranom primeru ću analizirati pojmove individualnog i kolektivnog, kao i kulturnog i političkog sećanja.

Svakako, prva ravan u kojoj se konstituiše ljudsko pamćenje jeste biološka ravan. Osnovna pretpostavka pamćenja i sećanja je organizam s mozgom i centralnim nervnim sistemom. Najveći deo informacija koje dobijamo iz spoljašnjeg sveta se pohranjuje u kori velikog mozga. Moždana kora je najveće mesto neuronske integracije u centralnom nervnom sistemu i ima ključnu ulogu u temeljnim ljudskim karakteristikama kao što su pažnja, pamćenje, mišljenje, jezik i svest. Ipak,

² S obzirom na studiju slučaja koja se odnosi na autorkino lično sećanje i nasleđe, ovaj rad pisan je u prvom licu, a segmenti teksta koji se odnose na lična sećanja kao inicijalne kapisle za dalju teorijsku analizu odvojeni su podnaslovima i grafički (*italik*).

ta neuronska baza nije nikakav autonomni sistem, nego su joj, da bi mogla da se održi i razvija, potrebna polja interakcije. Stoga, dva interakcijska polja konstantno hrane i stabilizuju biološko pamćenje i mozak uopšte: jedno je socijalna interakcija i komunikacija, drugo je kulturna interakcija pomoću znakova, odnosno slika i medija odnosno mesta. Posledično, postavlja se pitanje kako pojedinac oživljava slojeve individualnih sećanja u odnosu na društvene okvire pamćenja? Kada i kako se fragmenti naših života pohranjeni u kori velikog mozga aktiviraju prilagođavajući se prostoru i vremenu života pojedinca?

PRVA KORA SEĆANJA: „MILENA, A KOJU SLAVU TVOJA PORODICA SLAVI?”

Sećanja na svoje detinjstvo i predškolski uzrast vezujem za prostor porodične, tada bakine i dekinе kuće u naselju u blizini današnjeg stadiona „Partizan” u Beogradu. Provodeći vreme tamo tokom čitave radne nedelje dok stariji brat i sestra idu u školu, a roditelji rade, svakog decembra prisustvovala sam pripremama proslave na kojoj je neizostavna bila i *reform torta*.

Dvadeset jaja. Odvajamo belanca za koru i žumanca za fil. Malo više od pola kile oraha. Deda i ja ih sakupljamo još od poznog septembra i brižljivo čistimo i čuvamo u frižideru. Pola kilograma šećera u prahu. Šeststo grama šećera u kristalu. Pola kilograma putera. Dvesta grama me-naž čokolade za kuvanje. So, brašno... Pazimo da kora ne zagori. Baka seče dugačke trake širine keramičke pravougaone posude koja se samo za ovu tortu koristi. Samo za proslavu u decembru.

Krenula sam u prvi razred „ranije”, s tek napunjenih šest godina. Pedagoško-psihološka služba u školi procenila je da sam dovoljno zrela, samo na jedno pitanje nisam znala odgovor. Nakon tri puta postavljenog pitanja: „Da li znaš ko je bio drug Tito?”, umesto ćutanja, konačno odgovaram: „Mora da je bio neki direktor škole, kada vam je tako važan pa me svi

pitate. "Ne sećam se da smo ga kasnije tokom školovanja pominjali. Devedesete godine su. Mapa Jugoslavije okačena na zidu pored table pokazuje državu u čijim su okvirima Srbija s autonomnim pokrajinama Vojvodinom i Kosovom i Crna Gora. Mama me vodi iz škole uvek kroz neke gužve. Protesti. Na terasu nam padaju leci sa transparentima: „Sloboda se piše bez n, Mir se piše bez a“. Dugo nisam razumela na šta se ovi iskazi odnose. Ali pamtim kako ih sričem čući na terasi. U školi učimo o tradiciji, identitetu. „Milena, koju slavi tvoja porodica slavi?“. Odgovaram: „Svetog Nikolu. Kod deda Nikole i baka Rade svakog decembra slavimo slavu. Uvek uz reform tortu.“

Vreme devedesetih godina dvadesetog veka, na koje imam prva sećanja, u celom regionu karakterišu turbulentne okolnosti usled raspada Jugoslavije, smene vladajuće ideologije i potiranja do tada dominirajućeg kulta ličnosti doživotnog predsednika socijalističke Jugoslavije, Josipa Broza Tita. Probleme tokom ovog perioda teoretičari kulture Milena Dragičević Šešić i Sanjin Dragojević navode kao: dezintegraciju političkog sistema, ekonomsku krizu, inflaciju i smanjenje standarda, prinudne migracije, međuetničke i međukulturne sukobe, prekid transporta i komunikacija, političku izolaciju, terorističke akcije, korupciju, i druge (Dragičević Šešić i Dragojević 2005). U ovakvim okolnostima takođe dolazi do drastičnih promena u politikama kulture sećanja i građenju javnog identiteta država, do tada članica Jugoslavije. Stoga se javni spomenici i fotografije iz vremena vladavine Josipa Broza masovno uklanjaju, nazivi ulica, škola, kao i kurikulumi u okviru zvaničnih nastavnih programa istorije i geografije potpuno menjaju, vraćajući se nacionalistički orijentisanim uverenjima i potiskujući do tada prisutne i razvijane ideje jugoslovenstva (Stojanović 2024). U ovoj politici koju karakterišu i preimenovanja ulica, škola i drugih javnih objekata (Stojanović 2009; Radović 2013) sama Jugoslavija se smešta u Muzej (istorije Jugoslavije) nastao na mestu nekadašnjeg rezidencijalnog

kompleksa socijalističkog predsednika, odnosno mestu potonjeg Memorijalnog centra „Josip Broz Tito“ (Jokanović 2021). Upravo ovaj kompleks nalazi se s druge strane tadašnjeg Bulevara Oktobarske revolucije u odnosu na pominjanu porodičnu kuću za koju vezujem sećanja na pravljenje *reform torte*.

Ipak, tek se sa određenom vremenskom distancom fragmenti individualnih sećanja sklapaju u smisaone celine u odnosu na moja znanja, interesovanja, te na aktuelne društvenopolitičke okolnosti. Moris Albvaš (Maurice Halbwachs³), francuski filozof i sociolog, uvodi pojam društvenih okvira pamćenja (Albvaks 2013; originalno delo iz 1925) polazeći od ideja svog profesora filozofije Anrija Bergsona. Prema njima, percepcija, odnosno naša aktuelna situacija, predstavlja povod za sećanje. „Dakle sećanje kao slika, kao verno reprodukovana prošlost, kao čisto sećanje, bilo bi bez dejstva ukoliko se ne spaja s aktuelnošću. Svest je uvek okrenuta ka akciji, stoga od pohranjenih sećanja aktuelizuje samo ona koja su u stanju da *se organizuju sa sadašnjom percepcijom da bi doprinela konačnoj odluci*“ (Bergson 1927: 146; prema Sladeček, Vasiljević 2015: 10). Albvaš pored individualnih prepoznaje dakle i kolektivna sećanja, odnosno sećanja različitih grupa. Kolektivno sećanje, prema ovom autoru, predstavlja kapacitet, sposobnost društva da „aktivira“ ili „reaktualizuje“ pojedine prošle događaje i njegova polazišta dalje će razvijati kako pomenuta Aleida Asman, tako i Jan Asman (Jan Assmann), ali i drugi teoretičari kulture sećanja (Assmann 2008). U okviru kolektivnog sećanja prepoznaju se socijalno, odnosno komunikativno, zatim kulturno i političko sećanje.

Imajući na umu vreme devedesetih godina i već navedene okolnosti – ka-

³ Transkript imena ovog autora nekada je u obliku Albvaš, a nekada u obliku Albvaks. Za potrebe ovog rada autorka koristi oblik Albvaš, ali kada navodi reference prevoda, preuzima onako kako je izdavač upotrebio.

da misleći na proslavu za koju se svake godine u decembru pravi *reform torta* u bakinom i dekinom domu ja verujem da je reč o porodičnoj slavi, Svetom Nikoli – razmišljamo dalje o teorijskim premisama kolektivnog sećanja. Socijalno, odnosno komunikativno sećanje može se smatrati i svakodnevnim jer je najpristupačnije i vezuje se za naše interakcije u svakodnevnom životu. Radi se, dakle, o živoj međusubjektivnoj memorijskoj interakciji: sećanja se „razmenjuju“, međusobno prepričavaju. Lično sećanje, okrenuto subjektu i formirano isključivo kao njegovo lično iskustvo, kod Albvaša biva zamenjeno takvim koje je socijalno posredovano, okrenuto prema društvenoj grupi i konstituisano pod društvenim uticajem. „Ispitivanje ove društvene uslovljenosti od presudnog je značaja po ispitivanje sećanja.“ Moglo bi se reći da, prema Albvašu, postoji onoliko kolektivnih sećanja koliko ima grupa – susedstvo, porodica, naselje, klubovi, udruženja, profesionalne asocijacije, sindikati i sl. Pojedinač stoga prisvaja različita, često i nekompatibilna sećanja u zavisnosti od socijalne grupe u kojoj se nalazi“ (Albvaš prema: Sladeček Vasiljević 2015: 11, 12).

Dakle, identitet, glasi Albvašova teza, nije rezultat sećanja nego je njihova pretpostavka: sećanja nastaju i pre svega se oblikuju na temelju socijalnih veza, identiteta, grupnih lojalnosti. Ona su uvek smeštena u komunikativne kontekste. O sećanju i zaboravu ne odlučuju pojedinci već ovi socijalni okviri, smatra autor. Sadržaji pamćenja, prema njegovom mišljenju, nisu nikakve čvrste referentne veličine, nego se menjaju zajedno s društvenim i političkim uslovima svake nove sadašnjosti u kojoj prizivamo svoja sećanja (Albvaks 2013). To je ono što i Aleida Asman podrazumeva pod konstruktivnom snagom sećanja: prećutno smo skloni da ih prilagodimo zahtevima i vrednostima koje su u skladu s našom aktuelnom slikom o sebi. Ono što se ne uklapa u taj okvir teško će postati uspomena i pretočiti se u pamćenje (Asman 2011).

DRUGA KORA SEĆANJA: REFORMA DEDA NIKOLINE SLAVE

U kući u kojoj sam nekad s bakom, čekajući da se ispeče kora za reformu, igrala tablic, sada već pokojni tata i ja sedimo uz isti špil karata. Jedemo kupovnu reformu, „Stamevski“. „Sećaš li se kad smo slavili slavu uvek s ovom tortom?“ – „Kuju slavu?“ – „Pa deda Nikolinu, Svetog Nikolu, vi ste posle prestali da slavite kad je deda umro.“ – „Moj Nikola? Slavio slavu? Nikada to nije bilo.“

Album s fotografijama u vitrini do nas svakako ne čuva slike sećanja na porodičnu slavu. U ovoj kući nisam videla ikonu Svetog Nikole. Biblioteka u okviru koje album stoji takođe jasno sugeriše drugačiji porodični identitet. Baka i deda bili su članovi Jugoslovenske narodne armije. Još jedno od saznanja koje imam odmalena i dugo ne preispitujem. Prostor porodičnog doma u kojem sam svakodnevno, ali koji ne vidim. Deda Nikola – general-major. Nosilac Partizanske spomenice. Pozivnica na proslavu Dana Jugoslovenske narodne armije 22. decembra. „Posle se komšiluk okupljao i ovde i u drugim kućama u naselju.“ Prostori i slike sećanja. Fotografija na kojoj se deda rukuje s Titom. Baka Rada i deda Nikola u društvu u obilasku Velikog Briona. Fotografije ispred Bele vile.⁴ Dedijerova sabrana dela. Leksikon

⁴ Bela vila predstavlja jednu od reprezentativnih, predsedničkih rezidencija na Brionskom arhipelagu. Naime, „Pod pojmom rezidencije Predsjednika Republike na Brionima podrazumijeva se krug Bele vile i otok Vanga, a pod pojmom objekti rezidencije zgrada Bele vile i objekti na o. Vangi [...] Pod pojmom rezidencija stranog gosta podrazumeva se vila 'Brionka' i vila 'Jadranka', a pod pojmom objekata posebne namene podrazumevaju se: zimski bazen, hotel 'Istra', koji je namenjen za pratioj stranog gosta, vila 'Lovorka', 'Dubravka' i 'Primorka' namenjene za boravak najviših državnih i partijskih rukovodilaca“ (Jović 2024). Celokupan arhipelag bio je nedostupan široj javnosti tokom perioda socijalističke Jugoslavije. Tokom devedesetih godina prošlog veka status ovih ostr-

Sl. 1. Fotografija deda Nikole, general-majora JNA, sa maršalom Titom (privatna arhiva autorke)

Narodnooslobodilačkog rata i revolucije 1941–1945. *Fotografija na kojoj deda Nikola stoji na počasnoj straži u glavnom holu Skupštine SFRJ tokom mimohoda na sahrani Josipa Broza Tita.*

Kada je Memorijalni centar „Josip Broz Tito“ 1996. godine preimenovan u Muzej istorije Jugoslavije, izgleda da je i u našoj porodici, u naselju prekoputa, ovaj deo istorije takođe stavljen u limbo (privremenog) zaborava.⁵

va se menja, ali nekadašnje rezidencije i dalje ostaju nedostupne za posetu i izolovane od turističke ponude današnjih Briona.

⁵ Autorka teksta radi kao saradnica Muzeja (istorije) Jugoslavije od 2013. godine i do danas vodi ture kroz kompleks ovog nekadašnjeg rezidencijalnog, odnosno memorijalnog centra. Mnoga istraživanja bazira upravo u okvirima ovog mesta. Stoga je i prepoznavanje novih okvira za sećanja zavisno od ličnih profesionalnih interesovanja i vezano za poslednju deceniju, a ne i njen

Iako su porodične fotografije, nosioci kulturnog sećanja, sve vreme bile prisutne, ove albume nikada nisam otvarala, ili bar protagoniste, uz baku i deku, na njihovim stranicama nisam bila naučena da prepoznam. Tek s punih 30 godina, menjam, odnosno reformišem svoja sećanja u skladu s promenjenim *okvirima pamćenja* i dolazim do saznanja da se u mojoj porodici nikada nije slavila krsna slava već kalendarski tri dana kasniji Dan Jugoslovenske narodne armije, na koji i materijalni nosioci sećanja upućuju. Ipak: „Kolektivno pamćenje obuhvata individualna pamćenja, ali se s njima ne podudara“ (Albvaš 2015: 30). Možemo čak prepoznati razliku između dva pamćenja⁶, od kojih bi-

raniji život „u komšiluku“.

⁶ U teoriji kulture sećanja prepoznaje se fina razlika između pojmova sećanje i pamćenje. Ipak, različiti autori se drugačije služe ovim pojmovima, dok povremeno upotre-

smo jedno mogli nazvati unutrašnjim ili internim, odnosno ličnim, a drugo spoljašnjim, to jest društvenim. Istorija uopšte, zaključio je Albvaš, nam prikazuje prošlost samo u sažetom obliku, dok nam istorija našeg života pruža mnogo potpuniju i zgusnutiju sliku (Albvaš 2015: 31).

U njoj gore pominjani i nabrajani materijalni oslonci za sećanja – kulturni artefakti podstiču, iniciraju i oblikuju sećanja „na način u kojem je evocirano sećanje neodvojivo od njegovog simboličkog posrednika“. Fotografije, mesta proslava, mesta sećanja, rituali, spomenici – evociraju sećanja, ali su svojim utapanjem u simbolički prostor ujedno i neophodni sastavni deo tog sećanja. Kulturno sećanje prevazilazi komunikativno, bivajući dugotrajnije. „Ono se kreće unutar širokog simboličkog polja, koje nije u potpunosti vezano za trenutak, prostor i socijalni milje, odnosno za neposrednu interakciju u jednoj grupi“ (Sladeček i Vasiljević 2015: 13), što najzad i meni omogućava da fragmente porodičnog identiteta ponovo otkrivam u svom palimpsestu sećanja. I dok kulturno sećanje ne mora nužno imati politički naboj, moja sećanja nesumnjivo su uslovljena i u aktuelnim okolnostima postojećim političkim sećanjem, koje kroz institucije, obrazovni sistem, medije i druge kanale kroz koje društvo misli (Žaržac 2001) teži unifikaciji, utilitarizaciji, jednoznačnosti i homogenizaciji. Političko sećanje filtrira sećanja prema svojim potrebama, tako da su nevidljiva ili „prećutana“ ona sećanja koja su neodgovarajuća, odnosno nekomptibilna i kontradiktorna osmišljenoj strukturi, a zadržavaju se ona vrednosno značajna, funkcionalna i upotrebljiva. „Politički režimi, a posebno oni totali-

tarni i autoritarni, nastoje da kontrolišu sećanje i manipulišu njime, neprestano pribegavajući monopolizaciji i filtraciji istorije i sećanja. Oni teže da određeno političko sećanje preobrazu u (zvaničnu) istoriju (Sladeček i Vasiljević 2015: 14). Nastavljajući da se oslanjamo na predloženu teoriju društvenih okvira pamćenja, zaključujemo da se i moja lična, ali i sećanja grupa oblikuju i reformišu u skladu sa širim kulturnim pa i političkim sećanjima. Vratimo se stoga *reform torti*.

TREĆA KORA SEĆANJA: PARTIZANKINA TORTA U ČAST PRIVREDNIH REFORMI

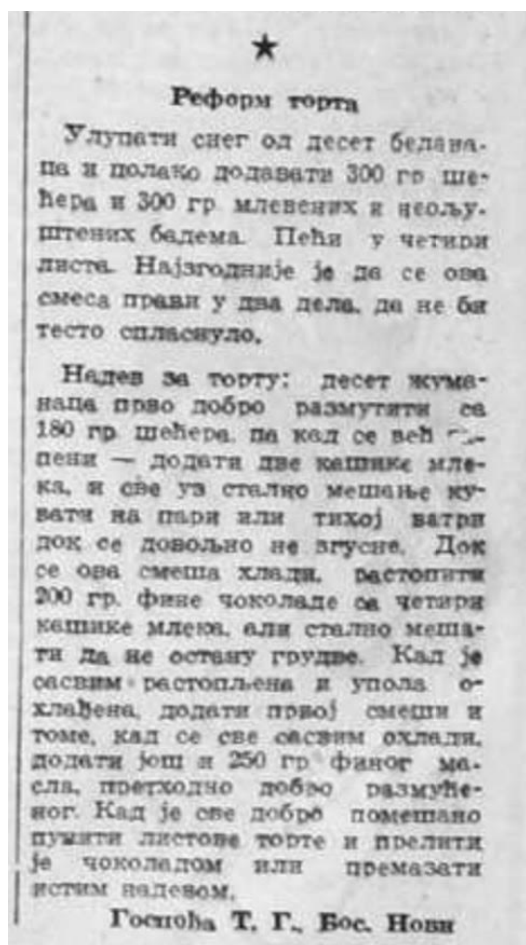
Tata: „Tada je morala da bude reforma, partizankina torta nakon Revolucije. U znak prosperiteta. Devedesetih se zato pravio embargo kolač. Onda nije bilo ni tog jednog jajeta koje se stavljalo, ali je Nikola ipak napravio kolač i tad. Rekao je: Kad može samo s jednim, može i bez!“

Tetka mi je nedavno dala recept za embargo kolač. Ali, je li reforma stvarno jugoslovenska torta?

Većina izvora dovodi u vezu naziv reform(a) sa socijalističkim reformama u Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata, u okviru kojih su jaja postala mnogo dostupnija, što je dalo mogućnost za realizaciju ovakvog recepta u okviru skromnijeg budžeta. Takvo poreklo naziva sugerisalo bi da je izvorno poreklo same torte upravo na ovim prostorima. Karakterističan fil na pari, od jaja bez mleka, koji čini ovu tortu jedinstvenom, teško je naći u drugim svetskim kuhinjama, navodi se neretko u periodici. Ovaj narativ zastupa i komšinica Gračanin iz kuće pored.

Neki kažu da je donela reformu svojim jedinstvenim ukusom, dok drugi tvrde da ju je napravila partizanka u čast reformi posle Drugog svetskog rata, a treći tvrde da je nastala u Jugoslaviji tokom privrednih reformi (Espresso.co.rs 2022).

ba istih zavisi i od različitih prevoda istog autora. Dok se u drugim radovima autorica detaljnije bavila distinkcijom između ovih pojmova, za potrebe ovog rada, a u skladu s ograničenjem broja strana i težnjom za fokusom na temi, kada preuzima citate iz različitih prevoda, ne bavi se ukazivanjima na razlike.

Sl. 2. Isečak iz dnevnog lista Borba iz 1937. godine s receptom za reform tortu

Jedna od najprihvaćenijih verzija je da je ovu tortu osmislila i napravila drugarica partizanka u čast reformi koje su nastupile posle Drugog svetskog rata. Ova torta je kasnije pomalo menjala svoj sastav, a i nazive, pa je sad poznata i kao kinder-torta i sl. (Mihic 2015).

Ipak, uprkos ovim oblicima komunikativnog sećanja grupa, samo površnim istraživanjem i otkrivanjem starijih slojeva kolektivnog sećanja dolazimo do zaključka da je sama torta postojala i ranije. Tako u dnevnom listu *Borba* iz 1937. godine možemo videti recept za *reform tortu*, gotovo isti kao onaj koji je moja baka Rada koristila (*Borba*, 28. novembar 1937: 18).

Moguće čak da je recept nastao u Francuskoj krajem XIX ili početkom XX

veka, te da je *reforma* zaista pratila revoluciju, ali ne onu jugoslovensku.

Ako pak ostavimo po strani istraživanje ovog gastronomskog nasleđa, možemo se vratiti promišljanu simboličkog značenja na koje sam naziv svakako poziva. Članci političke prirode u listu *Borba* iz 1995. i naslovi poput: „Od svih reformi najslađa je reform-torta“ (*Borba*, 14. oktobar 1995: 11) ili pak *recept za reformu* koju daje podmladak DOS-a (Demokratske opozicije Srbije) iste godine, još jednom nam potvrđuju podložnost promenama odnosno *reformama* kada je komunikativno sećanje grupe u pitanju. Tako, u različitim okolnostima, svako je imao „svoju“ *reform tortu*, gotovo uvek istu kada se radi o receptu i odnosima jaja, oraha i šećera, ali potpuno različitu kada su društveni okviri (sećanja) u pitanju.

Najzad, istražujući ovako naslagana individualna sećanja i sve spoljašnje uticaje na ista, dolazim do pitanja: čija je moja *reforma*? Kako se ja danas odnosim prema svim ovim slojevima sećanja? Kako gradim individualni identitet? Ili pak, koliko *reformi* naših sećanja tokom života pojedemo usled promena naših društvenih okvira pamćenja?

BIBLIOGRAFIJA

Literatura

Albvaš, Moris. 2015. „Kolektivno i istorijsko pamćenje“. U: Sládeček, Michal, Vasiljević, Jelena i Tamara Petrović-Trifunović (prir.) *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 29–59.

Albvaks, Moris. 2013. *Društveni okviri pamćenja*. Novi Sad: Mediterran Publishing d. o. o.

Asman, Alaida. 1999. „O metaforici sećanja“. *Reč: časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja* 56.2: 121–135.

Asman, Jan. 2008. *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*. Zenica: Vrijeme; Tuzla: NAM.

Дарлас, Мери. 2001. *Како институције мисле*. Београд: Фабрика књига.

Dragičević Šešić, Milena i Sanjin Dragojević. 2005. *Menadžment umetnosti turbulentnim okolnostima*. Beograd: Cl-
io.

Jokanović, Milena. 2021. „Zgrada muzeja kao muzejski predmet“. *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*. Novi Sad: Matica srpska, 277–291.

Jović, Maja. 2024. „Titova carska rezidencija na Brijunima“. *Nasleđe Jugoslavije u reprezentativnim objektima*. Beograd: Muzej Jugoslavije.

Radović, Srđan. 2013. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Sládeček, Michal, Vasiljević, Jelena i Tamara Petrović-Trifunović (prir.) *Kolektivno sećanje i politike pamćenja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Stojanović, Dubravka. 2009. *Kaldrma i asfalt: urbanizacija i evropeizacija Beograda 1890–1914*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju: Čigoja štampa.

Stojanović, Dubravka. 2024. *Prošlost dolazi: promene u tumačenjima prošlosti u srpskim udžbenicima istorije 1913–2021*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Internet izvori

De Quincey, Thomas. 1845. „The palimpsest of the human brain“. *Quotidiana*. http://essays.quotidiana.org/dequincey/palimpsest_of_the_human_brain/ (pristupljeno 3. 1. 2025).

Mihić, Velibor. 2015. „Kako su najpoznatije torte dobile ime – torta i ime“. *Bašta Balkana*. <https://www.bastabalkana.com/2015/01/kako-su-najpoznatije-torte-dobile-ime-torta-ime/> (pristupljeno 6. 1. 2025).

„Nijedna proslava u Jugoslaviji nije mogla da prođe bez nje: ona je kraljica među tortama“. *Espresso*. 2022. <https://www.espresso.co.rs/lifestyle/zivot/1180215/recept-za-reformu> (pristupljeno 6. 1. 2025).

REFORM OF A MEMORY

Abstract: As a kind of form of intangible cultural heritage, food is directly related to everyday life, traditions and customs, ways of marking celebrations, and therefore also to the memories of individuals. Thus, today interpreted as a cultural heritage of Serbia, frequent on the Saints' Day celebration table, Reform cake, i.e. Reforma, whose characteristic way of preparing the steamed filling makes it unique to the local cuisine, is at the same time an initial capsule for reminding of the Yugoslav experience. Namely, former Yugoslav housewives, referring to the name of this cake, indicate that the first one was made by a Partizan woman in honor of the reforms after the Second World War, which marked an entire era. Therefore, this cake had to be on the table every year at the Day of the Yugoslav People's Army celebrations. Flipping through periodicals, however, we find recipes for Reform cake as early as the thirties of the last century, when it was part of a different cultural identity in these areas. By analyzing records, individual memories and variants of interpretation of the name of this cake, and the occasions for which it is prepared, in this paper we deal with the notions of the deceptiveness of memory, the relationship between individual, collective, cultural and political memory, and the issues

of the use and re-designation of cultural heritage in accordance with changes in value systems and social and ideological frameworks.

Keywords: reform, Reform cake, intangible cultural heritage, identity, memory, social frames of memory

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Developement “Bauo”*
Krš Medinski 1, 85300 Petrovac na Moru, Crna Gora | *Montenegro*
www.kontekstikulture.me | www.bauo.me

Lektura i korektura | *Language Editing*

Jasmina Bajo

Prevod, lektura i korektura (engleski) |
Translation and Language Editing (English)

Milica Stanić Radonjić

Dizajn i prelom | *Design and Layout*

MM Digital d. o. o., Budva

Štampa | *Printed by*

Brigada, Beograd

Tiraž | *Circulation*

200

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
ISSN 3027-4222
COBISS.CG-ID 27838724

Copyright © Društvo za kulturni razvoj „Bauo“, 2025

